

⁹⁰ Эрман В.Г. Индуистская мифология // Мифы народов мира. — М., 1991. — Т. 1. — Рис. на с. 540.

⁹¹ Токарев С.А. Дьявол // Мифы народов мира. — М., 1991. — Т. 1. — Рис. на с. 417.

⁹² Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. — М., 1955. — Т. 2. — С. 101.

⁹³ Рыбаков Б.А. Указ. соч. — С. 323—325.

⁹⁴ Пропп В.Я. Русская сказка. — Л., 1984. — С. 182.

Одержано 03.03.97

В.В. Цимиданов

ХВОСТАТЫЕ ПЕРСОНАЖИ МИФОЛОГИИ ЭПОХИ РАННЕЙ БРОНЗЫ

Рассмотрены изображения персонажей с хвостами на антропоморфных изваяниях ямной культуры из сел Керносовка (Днепропетровская обл.) и Федоровка (Полтавская обл.). Аналогичные изображения встречаются среди петроглифов Центральной Азии. Анализ этих изображений и вероятные аналогии позволяют интерпретировать хвостатых персонажей как архаические божества иранской мифологии. При сопоставлении образов иранского и славянского фольклора обнаруживаются следы влияния иранской мифологии на славянскую эпическую традицию.

V.V. Tsymidanov

CAUDATE CHARACTERS OF THE MYTHOLOGY OF THE EARLY BRONZE AGE

The author considers the images of caudate characters present on anthropomorphic sculptures of the pit culture, which were found at the villages of Karnosivka and Fedorivka. Analogous images are met among petroglyphs of Central Asia. The analysis of these images and probable analogies enable one to interpret the caudate characters as archaic deities of the Iranian mythology. The comparison of images of the Iranian and Slavic folklores reveals the traces of influence of the Iranian mythology on the Slavic epic tradition.

Д.М. Дудко

ЯЗИЧНИЦЬКА СЕМАНТИКА БУШСЬКОГО РЕЛЬЄФУ

Статтю присвячено інтерпретації наскельного рельєфу, відкритого 1883 р. В.Б. Антоновичем біля с. Буша на Подністров'ї.

Вже понад століття у вітчизняній науці дискутується питання щодо датування і семантики наскельного рельєфу, відкритого 1883 р. В.Б. Антоновичем біля с. Буша на Подністров'ї. Одні дослідники вважають його слов'янською язичницькою пам'яткою давньоруських або ще раніших часів, інші — пізньосередньовічною християнською ¹.

Рельєф зображує людину (скоріше жінку), що молиться навколішки перед деревом, на якому сидить півень; за спиною людини на невеликому пагорбі — олень. Жодних суто християнських мотивів тут немає. О.О. Формозов зіставляв сюжет рельєфу то з псалмом 41, 2 («Им же образом желает олень на источники водные, аще желает душа моя к тебе, Боже», то з легендою про святого Остафія Плакідку, що зустрів на полюванні чудесного оленя з хрестом між рогами ². Проте олень на рельєфі не має

© ДУДКО Д.М., 2001

Наскальний рельєф біля с. Буша на Подністров'ї. Фото В.В. Кухтіна, 1970 р.

жодних символів на голові і не прагне ні до яких джерел. А людина — неозброєний мисливець і молиться не оленеві (як Плакіда) і не християнському Богові, а дереву.

На думку В.В. Березяка, рельєф зображує Басю (Бушу) — єдину вицілілу мешканку знищеного татарами містечка, яка молиться за загиблих земляків. Сухе дерево і півень є символами (язичницькими) смерті, а жінка і олень — життя і сонця³. Ця інтерпретація (скоріше язичницька, ніж християнська) ґрунтується, однак, головним чином на «реконструкції» дослідником напису в рамці в горішній частині рельєфу. «Реконструкція» — суто аматорська (автор — інженер за фахом) і не підкріплена кваліфікованим філологічним та епіграфічним аналізами.

Інтерпретації рельєфу в християнському дусі, отже, не відзначаються доказовістю. Археологічні ж дослідження В.М. Даниленка та І.С. Винокура довели, що культова діяльність, пов'язана з рельєфом, розпочалась ще за черняхівської епохи (II—V ст.) і продовжувалась у ранньосередньовічні та давньоруські часи; у XVI—XVII ст. давнє святилище використовували католицькі ченці⁴. Таким чином, при розкритті семантики рельєфу є всі підстави звертатись насамперед до слов'янських язичницьких уявлень.

Дерево на рельєфі — не дерево смерті (як гадає В.В. Березяк), а дерево життя. Ромб з гілкою, що росте з нього, в горішній частині дерева — не що інше, як «ромб з гачками» (пророслий ромб), загальноземлеробський символ родючої землі та її богині⁵. На східнослов'янських вишивках у вигляді ромба, що прощів, зображується верхівка дерева або голова богині⁶. Взагалі дерево життя і богині родючості — образи взаємозамінні⁷. На тих же вишивках птахи звичайно сидять на гілках дерева або на піднятих вгору руках богині, біля дерева або богині стоять тварини (зокрема олені⁸) та люди-адоранти (чоловіки-вершники або жінки). На антських фібулах VII ст. голови птахів та копитних тварин виростають просто з рук богині. При цьому всі — птахи, тварини, люди — звернені головами до богині або стовбура дерева. Велика Богиня (Лада, Мокош, Мати Сира Земля) виступає, таким чином, як володарка життя в усіх його проявах, як універсальне джерело плодючості.

Рельєф також має виразну солярну семантику. Півень і олень у слов'янській міфології — солярні образи⁹. Ромб російської вишивальниці називали «кругом» — колом, сонце ж східні слов'яни уявляли собі саме колом (колесом), а також жінкою¹⁰. На в'ятицьких скроневих кільцях XII—XIII ст. двоє коней фланкують стовпчик, увінчаний колом, в аналогічній же композиції із Залахтов'я на зламі X ст. стовпчик увінчано ромбом, а фігури коней і стовпчик вкрито солярними знаками¹¹.

Деякі уявлення, відображені на рельєфі, властиві не лише слов'янам. Олені пе-

ред священним деревом (під корінням якого — зображення жінки) фігурують на відомій сарматській діадемі з Новочеркаського скарбу, а в «Молодшій Едді» олені об'їдають світве дерево іггдразиль¹². У рамках черняхівської культури (з якою, ймовірно, і пов'язане виникнення рельєфу) слов'яни співіснували з сарматами і германцями-готами.

Таким чином, бушський рельєф можна пов'язувати з слов'янським культом Великої Богині життя, плодючості і сонця. Слід, проте, зазначити, що для «чина» цієї богині більш характерна трьохчастна структура: двоє птахів, коней, адорантів тощо по обидва боки богині або дерева. Однак у багатьох випадках богиню чи дерево може супроводжувати (нерідко саме справа, як на рельєфі) один супутник (чоловік, вершник, лев, птах та ін.); такі композиції відомі у скіфів і слов'ян (на вишивках і Збруцькому ідолі)¹³. Зокрема, на вишивці з Каргопольського повіту справа від дерева стоять людина, птах і лев¹⁴. Не виключено все ж, що ліву, симетричну частину рельєфу було знищено. В.М. Даниленко вважав, що на «вітарній» стіні святилища були зображення богів, збиті ченцями.

¹ *Винокур І.С.* Дослідження Бушського скельного комплексу // *Археологія*. — 1994. — № 3. — С. 122; *Березяк В.В.* Бушанський скельний рельєф // *Археологія*. — 1994. — № 3. — С. 113.

² *Формозов А.А.* О наскальном рельефе близ с. Буша в Поднестровье // *СА*. — 1968. — № 2. — С. 109; *Його ж.* Еще раз о наскальном рельефе у с. Буша в Поднестровье // *Археологія*. — 1994. — № 3. — С. 137.

³ *Березяк В.В.* Вказ. праця.

⁴ *Винокур І.С.* Вказ. праця.

⁵ *Амброз А.К.* Раннеземледельческий культовый символ («ромб с крючками») // *СА*. — 1965. — № 3; *Рыбаков Б.А.* Язычество древних славян. — М., 1981. — С. 41—51, 86—94.

⁶ *Маслова Г.С.* Орнамент русской народной вышивки как историко-этнографический источник. — М., 1978. — Рис. 8, 10, 13, а, з, 28, а—з, 31, б та ін.

⁷ *Топоров В.Н.* Древо жизни // *Мифы народов мира*. — М., 1991. — Т. 2. — С. 397; *Городцов В.А.* Дако-сарматские религиозные элементы в русском народном творчестве // *Тр. ГИМ*. — 1926. — Вып. 1. — С. 12, 24.

⁸ *Маслова Г.С.* Вказ. праця. — Рис. 28, 78, а.

⁹ *Афанасьев А.Н.* Поэтические воззрения славян на природу. — М., 1865. — Т. 1. — С. 638—640; *Маслова Г.С.* Вказ. праця. — С. 164—165.

¹⁰ *Маслова Г.С.* Вказ. праця. — С. 166—167.

¹¹ *Рыбаков Б.А.* Древние элементы в русском народном творчестве (женское божество и всадники) // *СЭ*. — 1948. — № 1. — С. 100—103.

¹² *Толстой И., Кондаков Н.* Русские древности в памятниках искусства. — СПб., 1890. — Вып. 3. — Рис. 153—153; *Афанасьев А.Н.* Вказ. праця. — С. 641.

¹³ *Городцов В.А.* Вказ. праця; *Рыбаков Б.А.* Древние элементы... — С. 99—100; *Маслова Г.С.* Вказ. праця. — Рис. 2, б, 13, з, 32, б, 40, б та ін.

¹⁴ *Маслова Г.С.* Вказ. праця. — Рис. 40, б.

¹⁵ *Стросова А.* Знахідка в Буші // *Рад. Україна*. — 20.08.1966.

Одержано 03.03.95

Д.М. Дудко

ЯЗЫЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА БУШСКОГО РЕЛЬЕФА

В кратком историографическом очерке анализируется дискуссия в отечественной литературе относительно датировки и семантического значения наскального рельефа, открытого в 1883 г. В.Б. Антоновичем возле с. Буша в Поднестровье. Представляется наиболее вероятным интерпретировать данное изображение как славянскую языческую Великую Богиню жизни, плодородия и солнца.

Д.М. Дудко

HEATHEN SEMANTICS OF THE BUSHA RELIEF

In his short historiographic essay, the author analyzes the discussion arisen in the domestic literature concerning the dating and semantic meaning of the rock relief discovered by V. B. Antonovych near the Busha village in the Dniester region in 1883. With a high probability, this picture can be interpreted as the image of the Slavic Great Goddess of life, fertility, and the Sun.